

Зміст

Слово до читачів	5
------------------------	---

Річ у собі

Зіньків – Охтирка	9
«Медалі не отримав за крамолу»	15
Alma mater і крелевецько-глухівська «трійця»	28
Журнал «Світло»	45
Над козацьким літописом	60
Студентські епістоли Зерова	64
Три літа в Златополі	72

Український «Сізіфів камінь»

«Дидаскал» і «Грабянка» в одній особі	108
Золотий гомін	115
Ad fontes!	130
Портрет «Книгаря» в інтер'єрі часу	151

Київські «табунки»

ХЛАМ, черепаха Мандельштама і «генеральський тон» Еренбурга	189
«Музагет»: спроба генерування нових естетичних ідей	197
«Масони» із «ложі» Нарбута	205
Стебницький	211
«Русь трикольорова»	215
Єфремов	227
Мертвий Київ	230
Літературні підсумки 1918–1920 років	238

«Сон далекої Еллади...»

«Тут живуть буржуї нареченні»	265
Голоси	275
Парнаська течія	281
«Неокласики»: кристалізація	303

Ноїв ковчег

Золотоуст	314
Історик літератури і критик в одній особі	320
Броунівський рух літературних угруповань	333
«Контрабандисти "чистої краси"»	342
«Камена»: колекція алюзій	351
Леся Українка, Павло Тичина та інші	359

Згоди і незгоди з часом

«Вітер» чи «болотяний дух»?	371
Хвильовий і «енки»	389
Книжкові проекти: Франко, Черемшина, Брюсов . . .	403
«До джерел»	414
Сталінський перст	432

На схилі 1920-х

«Курортний» роман	453
Україна чи Малоросія? Із хроніки 1927–1928 років	467
Студії над історією української літератури	483
Білецький	494

Утопія і насилля

Справа «СВУ», арешт Рильського, еміграція Бургардта	540
Колективізація літератури і «Я» професора Зерова	550
Московський «зигзаг»	573
Via dolores	585

Життя після смерті (замість епілогу)	615
---	------------

В'ячеславу Брюховецькому – присвячую

СЛОВО ДО ЧИТАЧІВ

Книги, як відомо, мають свою долю. Має її і «Повість про Миколу Зерова».

Починалося все, напевно, зі здивування: десь наприкінці 1980-х Леонід Куценко, мій колега й добрий друг, «розкопав» у Державному архіві Кіровоградської області цікаві документи, що проливали світло на педагогічну біографію Зерова 1914–1917 років. Поки в Європі йшла війна, майбутній професор, поет-неокласик і перекладач, виявляється, викладав латину й історію у гімназії, розташованій усього за 80 км від нашого обласного центру, в колишньому містечку Златопіль. Златопіль раніше входив до складу Київської губернії, проте згодом став частиною Новомиргорода, районного центру на Кіровоградщині, тож мені, природно, захотілося побувати там, де в переповнених гімназійних класах три роки «чаклував» випускник Київського університету ім. Святого Володимира, ясноокий, рухливий, як «живе срібло», Микола Зеров.

Зрештою, про ті зеровські три літа ми з Леонідом Куценком і режисером Володимиром Мощинським зняли телефільм. Працюючи над ним, побували і в Києві, на Русанівці, де мешкала 90-літня Віра Трохимівна Ромасюкова, донька інспектора тієї самої гімназії, в якій викладав молодий Зеров. Про цю історію я далі оповім докладніше, а поки що зізнаюся лише, що зустріч із жінкою, яка, живучи в Златополі, спілкувалася з Миколою Костьовичем і зберігала в своїй домівці, як безцінну реліквію, збірочку його віршів, виготовлену самим поетом,

залишила дуже яскраве враження. Приватна історія, детально розказана Вірою Трохимівною, раптом наблизилася Зерова, «інтимізувала» його образ...

Бажання побільше дізнатися про Миколу Зерова не зникало. Однак у 1990–1994 рр. мене затягли у свій вир бурхливі політичні події; я став народним депутатом того самого скликання, якому судилося приймати Акт про державну незалежність України. Проте сюжет із Зеровим час од часу все ж нагадував про себе. Я навіть звертався до тодішнього голови СБУ Євгена Марчука за дозволом ознайомитися зі слідчою справою М. Зерова. І дозвіл був, проте до архіву я дійшов тільки через ... двадцять з лишком років, у 2017-му, коли більша частина «Повісті про Миколу Зерова» була вже написана...

Нехай читачів не здивує слово «повість» у назві цієї книги: в ньому зовсім немає претензії на белетристику. Повість – жанр, що тяжіє до давньоукраїнського літописання; це вільна, добре документована оповідь про події минулих літ і їх інтерпретація з огляду на широку історичну перспективу. Тим, хто візьме до рук «Повість про Миколу Зерова», пропонується пережити не просто історію великої людини, а й погортати літопис драматичного для всієї України часу, коли здійснювався грандіозний «соціальний експеримент», що обернувся великими жертвами, спланикованими за зухвальство Утопії («єресь утопізму», якщо казати словами філософа Семена Франка).

Микола Зеров був, поза сумнівом, ключовою постаттю національно-культурного Ренесансу 1920-х рр. Його творча діяльність, що тривала від 1911 до початку 1935 р., дала блискучі результати: спадщина Зерова – це кілька томів історико-літературних та літературно-критичних праць, сотня оригінальних сонетів, у яких знайшла продовження традиція високої поетичної класики, бібліотека конгеніальних перекладів багатьох визначних творів світової літератури (зокрема – античної). Окрім того, професор Микола Зеров мав репутацію «київського Золотоуста» – його ораторське мистецтво справедливо вважається неперевершеним.

Придівивши чимало уваги культурному й суспільно-політичному контексту 1910–1930-х рр., я прагнув максимально повно залучити до своєї «повісті» рідкісні архівні матеріали, раритетні періодичні видання, велику кількість документів, що прояснюють як літературно-мистецьку, так і морально-психологічну та політичну атмосферу несамовитої доби, в «котловані» якої «неокласики» намагалися протистояти войовничій антикультурі.

А водночас, пишучи наукову біографію, я намагався уникнути будь-яких надмірностей академічного стилю. Якщо хтось зауважить у ній елементи історичної есеїстики чи публіцистичні «містки», то автора це не здивує: саме такого викладу мені й хотілося.

«Неокласици», слава Богу, давно повернули собі увагу й повагу нашого «українотеренного» літературознавства. Хоча борги перед ними все ж маємо великі. Чи не найбільш дивно, що майже немає праць у жанрі літературного портрета, нарису: домінують дисертаційні дослідження, а вони, як відомо, належать до «важкої артилерії», розрахованої передусім на читача, який належить до вузької філологічної корпорації. Добре, що Марина Зерова, Роман Корогодський і Світлана Попель у 2004 р. підготували й видали дуже цінні спогади «Родинне вогнище Зерових», а згодом уклали й дали видавниче життя збірнику «Наш сучасник Микола Зеров» (Луцьк, 2006; до Марини Зерової й Романа Корогодського цього разу долучилася також Михайлина Коцюбинська); добре, що з'явилося чимало розрізаних томів, які досить повно презентують багату спадщину М. Зерова, П. Филиповича, М. Драй-Хмари й Юрія Клена (про 20-томне зібрання творів М. Рильського, звісно, пам'ятаємо також); добре, що «п'ятірне гроно» істотно доповнилося іменами й творами тих, хто був естетично близьким до «неокласиків», – а проте нарис В'ячеслава Брюховецького «Микола Зеров» (1990 рік!) і досі залишається самотнім монографічним дослідженням про лідера літературної групи, довкола якої протягом 1920–1970-х рр. було зламано стільки списів! Невеликі нариси – будь ласка, а ґрунтовних праць ще треба з вогнем пошукати серед білого дня. Та й до архівних фондів М. Зерова дослідники зазирають не надто часто. Хоч у них зберігається дуже багато прецікавих матеріалів, зокрема – епістолярних...

Одне слово, стимулів для того, щоб узятися за повість про Зерова, було вдосталь. Праця моя зайняла багато часу – більше, ніж можна було сподіватися «на старті». Проте зрештою настав момент, коли автор таки зважився запропонувати обдумане й написане своїм невидимим читачам. Щоправда, я ніяк не міг передбачити, що останні розділи «повісті» писатимуться за екстремальних (для мене) обставин, внаслідок чого доведеться, скріпивши серце, змиритися з їх вимушеною стислістю. Сподіваюся, утім, що, поставивши цього разу дещо несподівану крапку, з Миколою Зеровим я не розлучаюся, і що далі буде...

Червень 2018 року, Київ – Стеблів

Володимир Панченко (1954 р.н.) – український літературознавець і письменник; доктор філологічних наук, професор.

Народився у селі Демидівка Любашівського району Одеської області. Закінчив Одеський державний університет імені Ілі Мечникова, у якому в 1980-1984 рр. працював на посаді доцента.

Згодом – завідувач кафедри зарубіжної літератури та компаративістики, професор у Кіровоградському державному педагогічному університеті імені Володимира Винниченка. У 2001–2014 рр. – професор кафедри філології НаУКМА; у 2002–2007 рр. – віце-президент НаУКМА.

Народний депутат України I скликання (1990–1994).

Автор численних досліджень з історії української літератури, зокрема – «Юрій Яновський» (1988), «Володимир Винниченко: парадокси життя і творчості» (2004), «Неубієнна література» (2007), «Сонячний годинник» (2013), «Кільця на дереві» (2015).

ISBN 978-966-378-631-5

9 789663 786315 >